

האקדמיה תחת הכיבוש

דוד הראל

דברים שנאמרו בכנס "חיים תחת הכיבוש" באוניברסיטה העברית

31.10.2018

האמת היא שאפשר היה בקלות לוותר על ההרצאה הזאת, ולחלק את 20 הדקות שלי בין הדוברים האחרים. עבור שאר הנושאים של הכנס, צריך מומחים כדי להאיר את עינינו. לרובנו מעט מאד ידע על ההשפעה שיש לכיבוש על משפט או עיתונות, למשל, ובוודאי שהדבר נכון לגבי אוכל וסביבה. על כל אלה, ואפילו על ירושלים והחברה הערבית תחת הכיבוש, אין לי ספק שנלמד הרבה מאד מהדוברים המקצועיים שהוזמנו לכאן היום.

אבל על אקדמיה תחת הכיבוש הרי אין צורך בהרצאה. כל כמה ימים נופלת פה פצצה חדשה, ומוסיפה שמן לאש שמבעירה הממשלה הזאת מתחת למחקר, לתרבות, ולהשכלה הגבוהה בישראל. כל אחת מה"פרשיות" הללו, שכולן קשורות קשר אמיץ לכיבוש, מקבלת הד תקשורת עזום, כך שאין צורך שיעמוד כאן מישהו כדי להזכיר לנו אותן.

מה שכן כדאי שאומר, הוא שבעוד שבועיים תופיע כתבת תחקיר די נרחבת ב-Nature, שתדון בנושא הזה ממש: השפעת הכיבוש על האקדמיה הישראלית והפלסטינאית. לצורך הכנתה ראינה המחברת מספר אנשים משני צדי המתרסים הרלוונטיים, אלה הגיאוגרפיים ואלה הפוליטיים. לא ראיתי את הטקסט, אבל משיחות אתה התרשמתי שהכתבה תהיה שווה קריאה.

אז מה יש לי להוסיף? בעיקר נופך אישי, ומהלב. ואתכם הסליחה מראש, כי בניגוד למה שתכננתי כשהתיישבתי להכין את ההרצאה, הדברים יצאו לי לחלוטין לא אקדמיים, והם גם טבולים בהרבה אמוציות.

אתחיל בכך שבדיוק היום חל יום הזיכרון לאבי ז"ל, פרופ' א. הראל פיש, איש אוניברסיטת בר-אילן. מלבד עבודתו המדעית בחקר הספרות האנגלית, היה אבא מהאינטלקטואלים הבולטים של הימין הדתי-לאומי. במשותף עם משה שמיר, נתן אלטרמן, צבי שילוח ואחרים, הוא היה חבר בקבוצה המצומצמת שהקימה את התנועה למען ארץ ישראל השלמה. והשאר, כמו שאומרים, הוא היסטוריה...

העניין הזה היה לי תמיד קשה, וגם היום לא קל לי, כשגעגעתי אליו מהולים בקיטוב החד בין דבריי בכנס הזה לבין מה שהיה הוא אולי בוחר לומר, לו עמד כאן במקומי. אך האמונה שבוערת בעצמותי, והפחד העמוק והמטלטל שיש בי לגבי עתיד המדינה, מתגברים על הקושי הזה די בקלות.

הנה עכשיו, בכל זאת, תזכורת מהירה לחלק מהפרשיות שנופלות עלינו חדשות לבקרים (או "חדשים לבקרים", אם מתעקשים על המקור במגילת איכה):

- הקוד האתי ויוצאי חלציו, מבית מדרשו של שר החינוך בנט;
- הסאגה הבלתי נגמרת של אריאל, שעוד אָחֶזר אליה;
- מניעת חברותה של פרופ' יעל אמיתי בוועדה המדעית של ה-GIF, קרן המחקר גרמניה-ישראל, על ידי שר המדע אקוניס;
- הניסיון המביש, שחברו לו יחדיו השרים דרעי וארדן, לאסור את כניסתה ארצה של המסוכנת באדם, הסטודנטית לארה אָל-קאסם;
- השתוללותה הבריונית והמתמשכת של הפילה, שרת התרבות רגב, בחנות החרסינה של התרבות הישראלית (עולם התרבות קשור כמובן לאקדמיה ולהשכלה גבוהה, דרך מוסדות ספציפיים כמו בצלאל ושנקר, ודרך מחלקות רלוונטיות במוסדות אחרים....);
- ולבסוף, רק בשבוע האחרון, שתי פנינים חדשות מבית מדרשו של שר החינוך נפתלי בנט: התרברבותו המזעזעת – "שברנו את קרטל האוניברסיטאות" – ואיומו הבלתי מסוּוה על ור"ה, ועד ראשי האוניברסיטאות, לבל יעזו שלא לקבל

לשורותיהם את המוסד באריאל. מאמר מערכת ב"הארץ" קבע ש-"הכיבוש חשוב [לבנט] יותר מאשר ההשכלה הגבוהה," וש-"על מזבח חלומות הסיפוח הוא מוכן להקריב את האוניברסיטאות." וזהו, להזכירכם, השר האמון במקומותינו על החינוך, למקטון ועד גדול.

לאלה מתווספים, כמובן, אינספור מקרים של אפליה והדרה, מניעת מפגשים עם ארגוני זכויות אדם בקמפוסים, ועוד, ועוד.

הכיבוש הוא המקור והבסיס לרעות שהוזכרו. הקוד האתי, למשל, לא הומצא כדי שמרצים יזהרו בנהיגה, וגם לא כדי להיאבק בהטרדות מיניות. הוא נוצר כדי להפחיד מרצים, לבל יבקרו חלילה את הממשלה ואת מעשיה.

בל נטעה, גבירותי ורבותי. היד עדיין חזקה והזרוע עוד נטויה. והמצב רק הולך ומחמיר.

הזכרתי כמה שרים בשמם, ובהקשר הנוכחי שלשה מהם שווים אזכור נוסף: במדינת ישראל של היום המחקר המדעי, ערכי התרבות והרוח, והחינוך הגבוה נופלים באופן ברור בתחומי אחריותם של בנט, רגב, ואקוניס. (אם כי השפעתו של זה האחרון מוגבלת מאד, גם תקציבית וגם אישיותית.)

אבל חייבים להבין שהאחריות האמתית נופלת על היושב במרומיה של הממשלה הזאת, בנימין נתניהו, אשר מתנהל לא פעם כאילו הוא יושב במרומיו של העולם כולו, לא פחות. על פיו יישק דבר. את רצונו עושים שריו ושליחיו, ואת תורתו מרביצים הלכה למעשה מלחכי פְּנָתו.

האמת היא שהכיבוש הוא ממאיר. בתוספת גרורותיו, המתפשטות על גבעות הגדה המערבית של הירדן, הוא מהווה את גדול החטאים של מדינת ישראל וראשיה. הוא מביא אתו דיכוי, נישול, אכזריות שלא תתואר, תחילתו של אפרטהייד, וניצנים ראשונים – אבל מבטיחים – של סיפוח וגירוש. הכיבוש הוא הוא שמכרסם באופן

ישיר ועקיף בכל חלקה טובה שלנו כיחידים וכמדינה, והוא אשר מהווה את הסכנה האמיתית גם לחיים האקדמיים והמחקריים בישראל.

הנה כמה אנקדוטות אישיות, שממחישות את הדרך שעובר אדם אחד בהתמודדותו עם השפעת הכיבוש על חייו באקדמיה:

לקראת סוף שנות ה-70, בכנס מדעי מחשב בארה"ב, יצאה ההרצאה שלי במקרה בדיוק ביום העצמאות. העולם היה אז עדיין בטוח שהשטחים שנכבשו במלחמת ההיא ב-67' יוחזרו עד מהרה, ואומות העולם עדיין גילו אמפתיה ודאגה לישראל בעקבות מה שעבר עלינו לאחר מכן, ב-73'. בהיותי צעיר מאד וכנראה גם קצת שובב, ומתוך אהבתי הגדולה למדינה, פתחתי את ההרצאה בשקף צבעוני מקושט בדגלי ישראל ובו, באותיות קידוש לבנה: Happy Birthday Israel, מה שהביא למחאות כפיים סוערות מקיר לקיר. קשה להאמין, נכון?

אבל ההתייחסות השתנתה די מהר. אי שם בתחילת שנות ה-90 פניתי לסר טוני הור מאוקספורד, חתן פרס טיורינג, ומבכירי ווטיקי מדעני המחשב בעולם, כדי להזמין אותו לרחובות לתת את הרצאת ויצמן השנתית. הוא סָרַב, ובנימוס אנגלי בעצם הודיע לי שיגיע רק אחרי שמדינת ישראל תשנה את דרכיה ותסיים את שליטתה בעם אחר. מקרים דומים לאלה הולכים ומתרבים, כפי שידוע להרבה מהיושבים כאן.

ועוד סיפור, קצת אחר. בשנת 2014 ציינו בארה"ב מחצית היובל לחוק שוויון הזכויות האזרחיות, ה-Civil Rights Act שנחקק ב-1964. החוק הזה הוא מההצהרות הנאורות והחשובות ביותר בתולדות העולם המודרני, ואוסר על כל אפליה המבוססת על גזע, צבע עור, דת, מגדר ולאום. באותה שנה, 2014, השתתפתי בטקס קבלת חברים חדשים לאקדמיה האמריקנית להנדסה (National Academy of Engineering). בנאומיהם בטקס, דברו ראשי האקדמיה שם כמעט רק על זה! אך החוויה מרנינת הנפש התחלפה לי די מהר בדיכאון, שהרי במסדרונות העולם האקדמי שלנו כמעט

הס מלהזכיר אפילו את מגילת העצמאות, שחלקים ממנה דומים במובהק לחוק האמריקני ההוא מ 1964.

ועוד חוויה. בתוקף תפקידי באקדמיה הלאומית שלנו, יוצא לי מדי פעם להשתתף בכינוסים של ארגוני גג של אקדמיות למדעים מכל העולם. הכינוסים הללו ברובם די משמימים, והם מתנהלים קצת כמו מושב של עצרת האו"ם: 120 או 130 מדינות, המיוצגות כל אחת על ידי נשיא או סגן נשיא של האקדמיה הרלוונטית, יושבים ודנים בכל מיני נושאים. סידור הישיבה הוא בדרך כלל אלפבית לפי שם המדינה, כך שעל פי רוב אני יושב ליד הנציג האיראני או הירדני. בקרב המשתתפים מרוב המדינות יש פרגון רב לרמת המדע הישראלי. לפעמים אפילו התפעמות של ממש. (אגב, עם מספר לא קטן של אקדמיות זרות יש לנו חוזים לשיתוף פעולה מדעי מסוגים שונים.)

אבל גם בכינוסים האלה הכיבוש רוחש-בוחש לו מתחת לפני השטח, ואין לטעות בכך. לפני כשנתיים, למשל, נפלנו באופן מביך בהצבעה חשאית על חברות בוועדת הניהול העליונה של אחד הארגונים הללו. מבחינת המעמד הבינלאומי של האקדמיה שלנו ותרומות העבר שלה לארגון המסוים שעליו היה מדובר, אין כל ספק שההצבעה הזאת הייתה אמורה לעבור ב"צבעים עפים"...

אלה אמנם אנקדוטות, אך לדעתי הן די מייצגות. אין חרם סוחף – עדיין לא – אבל הכיבוש משפיע גם משפיע על התייחסות העולם אל המדע הישראלי.

אך גולת הכותרת ביחסי כיבוש-אקדמיה היא הסאגה של הגוף האקדמי המתקרא אוניברסיטת אריאל, אשר הורתו, לידתו, נערותו, ובגרותו כולן בחטא הנה. יש כאן סיפוח זוחל, מתוחכם וערמומי. יש שיטענו שאין זה סיפוח, שהרי לא מעבירים שום שטח אדמה לישראל. אבל זהו בדיוק התחכום. המוסד הזה "מועבר" לישראל על ידי כך שמעבירים אליו, שלב אחרי שלב, את חסותם של הגופים הרשמיים האחראיים על מוסדות ההשכלה הגבוהה.

ראשית, מקימים אותו, אי שם בשטחים, כגוף קטן, וכאילו לא משמעותי במיוחד – מכללת אריאל.

ואז, כשרוצים לראשונה לקבל היתר להעניק תואר אקדמי, והמל"ג טוען, בצדק, שהמוסד אינו נמצא בשטח ישראל ושלכן הוא מחוץ לתחומי אחריותו, מקימים גוף חדש, בעקבות צו של אלוף הפיקוד, לא פחות, ושמו מל"ג יהודה ושומרון: מל"ג יו"ש. כמה שנים אחר כך – איך לא? – מעניק אותו מל"ג-מטעם את התואר "אוניברסיטה" למוסד באריאל. סוף סיפור? ממש לא!

השלב הבא בסיפוח הזוחל הוא להעביר חוק בכנסת לפיו המוסד באריאל (עדיין קשה לי לקרוא לו אוניברסיטה) יוכפף למל"ג הישראלי, המל"ג האמתי, למרות שאותו מל"ג לא אישר בזמנו כלל את הפיכתו לאוניברסיטה. החוק עובר למרות התנגדויות עזות. ואז, כמובן, מל"ג יו"ש מפורקת אחר כבוד: היא עשתה את שלה והיא יכולה ללכת.

ועכשיו, כאילו הקשים האלה כולם לא הספיקו כדי לשבור את גבו השפוף של גמל-האקדמיה, בא השר בנט וכופה על ור"ה לקבל את אריאל לשורותיו, על ידי איום במניעת תקציב. זה איננו פיתוי או הטרדה. זהו אונס. חד וחלק. זהו #מי-טו אקדמי par excellence.

מכיוון שסיפוח אמיתי עדיין מסובך לנו לבצע (אך אל דאגה, בנט ושקד עובדים על זה), נספח את המוסד ללא האדמה, על ידי שנכפיף אותו למוסדות הרלוונטיים בתוך תחומי הקו הירוק, לאט לאט, אחד אחד. השיטה הזאת מזכירה לי את הכנופיה שהייתה גונבת מכוניות ישראליות בתקופת הסכמי הביניים של קיסינג'ר. כדי להבריא את המכוניות למצרים בלי להסתבך במעברי גבול, היו מסיעים אותן לסיני, קוברים אותן בחול, ופשוט מחכים להסכם הביניים הבא כדי שהגבול יעבור מעליהן, ואז השותפים בצד השני היו חופרים, מוציאים, ומוכרים....

גם בעניין אריאל ברצוני להוסיף נופך אישי: לקראת ההצבעה בכנסת על החוק שמכפיף את אריאל למל"ג הישראלי, ניסיתי להביא את מועצת האקדמיה הלאומית למדעים לצאת בגילוי דעת נחרץ נגד המהלך. נכשלת. המועצה החליטה לשתוק. אך כדי שאוכל להסתכל על עצמי במראה וללוות במעשים את מה שהלב חש, עמלתי קשות כדי לארגן גילוי דעת לא רשמי, שאינו מזכיר במפורש את האקדמיה למדעים, אבל בתחתיתו מופיעות 51 חתימות, כולן של חברי האקדמיה – קבוצה המהווה למעלה מ-40% מחבריה! אבל גם זה לא עזר, וכידוע, החוק עבר.

שווה גם להקדיש רגע לחאן אל אחמר. הסיפור הזה אינו קשור ישירות לעולם האקדמי הישראלי, אבל יש בין השניים זיקה עקיפה. ידוע שאנשי רוח ותרבות ליברליים יוצאים תדיר נגד עוולות שהן מנת חלקן של מיעוטים ואוכלוסיות חלשות. במקרה של חאן אל אחמר, במקום לשבת ולעשות את עבודתם המדעית, האומנותית או הספרותית, התגייסו די הרבה אקדמאים ואנשי רוח כדי לעזור. חלקם הגיעו למתחם שוב ושוב כדי לתמוך בבני המקום ולמחות על עוול ההריסה והגירוש המתוכננים. לממשלה הועבר מכתב בעניין בחתימתם של 25 זוכי זוכות פרס ישראל (שגם צורף לעתירה לבג"ץ), וחלק מאתנו גם ישבו בקרים ארוכים בקדמת הקהל בדיונים בבג"ץ, כדי לתבוע את עלבונם של בני הג'ה'לין, ולעשות מה שאפשר כדי לבטל את רוע הגזירה.

קחו למשל את פרופ' דוד שולמן מכאן, מהאוניברסיטה העברית, מגדולי חוקרי תרבות הודו בזמננו. האם לא היה עדיף שיבלה את רוב עתותיו במחקר, בכתיבה ובהוראה, במקום לעשות לילות כימים עם הבדואים בחאן אל אחמר (ל"ו-ניק אמת!), כדי להתנגד לפינוי הממשמש ובא? האין זו דוגמה, קטנה אך טיפוסית, של השפעתו של הכיבוש על האקדמיה?

כיצד ייגמר הכיבוש הארור הזה? איני יודע, אך שני ערוצים נראים לי הכרחיים, והלוואי שיתברר שהם גם איכשהו מספיקים. האחד הוא לחץ מבחוץ. לפני כמה

חדשים, פרסמתי, ביחד עם אילנה המרמן, מאמר דעה ב"גארדיאן", ובו קריאה ללחץ כזה. (קל מאד למצוא את המאמר למי שרוצה.) כתבנו שם במפורש שאיננו קוראים לחרם סוחף כנגד המדינה, בסגנון BDS, אלא ללחצים מדודים וזהירים כנגד מדיניות הממשלה, על ידי מדינות, גופים, ויחידים. טענו שם שהכיבוש כבר אינו רק עניין ישראלי, אלא נמצא גם באחריות הקהילה הבינלאומית ומוסדותיה, שלהם הסכמים וחוקים הרלוונטיים לכיבוש, אך אשר מעולם לא נאכפו.

ביקרו אותנו על כך שלא יפה להוציא כביסה מלוכלת החוצה, ויש שאומרים שעל המאמר הזה אילנה ואני עוד עלולים להיכנס לכלא. נו טוב. שיהיה... לא ממש מפחיד אותי. והכביסה? כן, היא מלוכלת. מזוהמת ממש. אך כנראה שצריך עבודה מכונת כביסה תוצרת חוץ.

לצערי הרב, לחץ אקדמי לבדו לא יועיל. ליונל מסי הרבה יותר משמעותי מסר טוני הור. מה כוחם של כמה פרופסורים ואנשי רוח וכנס על הכיבוש, לעומת האירוויזיון או תחרות הג'ירו ד'איטליה, למשל? אולי אם היו באמת מסרבים לקיים בארץ את האירוויזיון – ולא רק באים חשבון עם ההצעה שתתקיים בירושלים – זה היה עושה משהו. לו לא רק משחק ידידות בכדורגל נגד ארגנטינה היה מתבטל, אלא עצם השתתפותה של ישראל הכובשת בפורומי ספורט בינלאומיים, אולי זה היה מתחיל להזיז קצת. מדענית אחת יותר או פחות בוועדה של קרן מחקר לא מזיזה כמעט לאף אחד, ויתכן שאפילו הרחקה גורפת של ישראל מקבלת מענקי מחקר אירופאים לא תשפיע במיוחד על ממשלת נתניהו.

הכיוון השני ההכרחי לסיום הכיבוש הוא הקמת חזית פוליטית רחבה, יהודית-ערבית ממש – לא תנועה יהודית עם ערבי או שניים להשקטת המצפון, או תנועה ערבית עם יהודי או שניים כנ"ל – אלא גוף רחב, שווינוי ודמוקרטי, שישקף את אזרחי ישראל באופן אמיתי. על חזית כזאת לשים את סיום הכיבוש בראש מעייניה, במקביל לשוויון מלא בתוככי המדינה. יוזמה כזאת עשויה להביא לכך שכולם ינועו בכמויות, יהודים וערבים כאחד. במשותף עם מספר אנשים יקרים, אני עוסק בחודשים האחרונים

בניסיון להקים חזית כזאת. לא מפלגה כרגע, אבל תנועה. חזית. מי שמתעניין יכול לפנות אלי במייל.

ולקראת סיום, כדאי להיזכר במדען גדול ששוויון והגינות בסיסית כלפי האחר היו נר לרגליו: בשנת 1933, אלברט איינשטיין החליט לוותר על אזרחותו הגרמנית, ונשאר בארה"ב, הוא כתב אז את מילותיו המפורסמות: "כל עוד יש לי אפשרות בחירה בעניין, אתגורר אך ורק במדינה אשר בה קיימים חירות, סובלנות, ושוויון לכל האזרחים בפני החוק." שימו לב שזה עוד היה לפני הכיבושים של גרמניה הנאצית! איינשטיין בעצם דיבר על המצב בתוך ארצו. טרום כיבוש. מעשהו זה משול לכך שאיש רוח בעל שיעור קומה בלתי מעורער יעזוב את ישראל – אפילו לא בגלל הכיבוש אלא רק בגלל האפליה וחוסר השוויון בתוך גבולות הקו הירוק. ישעיהו ליבוביץ" היה עולה על הדעת כמועמד לא רע, אבל מהי השפעתו על הכיבוש היום? אולי נחכה שנטע ברזילי תעשה מעשה...

איך שלא יהיה, מתישהו, הכיבוש חייב יהיה להיגמר.

וכשלא יהיה כיבוש, לא יהיה צורך בקוד אתי למרצים;

כאשר כבר לא יהיה כיבוש, לא יהיה BDS, ולא יצטרכו לבדוק בציזיותיהם ובציזיהם של אף אדם, לא אזרח ולא אורח, ולא יהיה חשוב על אילו עצומות חתמו.....

כאשר לא יהיה כיבוש, לא יצטרכו להרוס ולפנות מתחם בדואי כדי לבנות שכונה חדשה בהתנחלות, ואז יוכלו אנשי רוח ומדע לעשות ללא הפרעה את מה שהם אמורים לעשות;

וכשלא יהיה כיבוש, גבירותי ורבותי, לא תהיה אוניברסיטת אריאל (הנה אמרתי....),

או שאריאל תהווה חלק מוסכם ממדינת ישראל והבעייתיות תיעלם;

ומה כן יהיה?

כאשר יסתיים הכיבוש, יבוא מסי, ויבוא גם רונאלדו – אם הוא ישרוד את החשדות נגדו – יגיע האירוויזיון אחר כבוד, ויבואו הזמרים המבטלים הופעותיהם הפרטניות בארץ. וכן, יבוא גם סר טוני הור להרצות במכון ויצמן.

כאשר יסתיים הכיבוש, יהיה הרבה מאד כסף לדברים הטובים, ויפרחו להם מימוני המחקר והמדע.

כאשר יסתיים הכיבוש, ההצבעות בכינוסי ראשי האקדמיות בעולם יחזרו להיות ענייניות, ואני הקטן אוכל שוב לאחל בכל מקום יומולדת שמח למדינת ישראל, בגאווה וללא היסוס. תהיה זו מדינה השוכנת בגבולותיה הצנועים, המוסכמים, והנכונים. מדינה שבה השוויון לכל האזרחים כולם יהיה בראש מעייניה (כולל אלה שנוהרים בכמויות, וכולל אלה שמשעממים את ראש הממשלה).

ובעיקר, תהיה זו מדינה של כבוד ושלום בינה לבין שכנותיה.

אינשאללה. בקרוב. ובעזרת היושב האמתי במרומים.

תודה רבה.